

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในบรรดาศิลปะการแสดงพื้นบ้านในภาคใต้ หากจะนับเป็นประเภทแล้วนั้นถือว่ามีหลากหลายสามารถพูดได้ว่ามีงานศิลปะการแสดงสื่อพื้นบ้านให้ชมกันได้ตลอดทั้งปี ไม่ว่าจะเป็นงานวัด งานบ้าน หรืองานนิทรรศการ สื่อพื้นบ้านในภาคใต้ที่มีความนิยมและสามารถหาดูหาชมกันได้ ได้แก่ หนังตะลุง มโนห์รา ร้องเงี้ยว ลิเกฮูลู ลิเกป่า เพลงบอก สิดะ และมะโย่ง (สถาบันทักษิณคดีศึกษา, มปป.)

จากสื่อพื้นบ้านที่กล่าวมาทั้งหมดก็มีสื่อบางประเภทที่ได้รับความนิยมมาตลอด นั่นก็คือ หนังตะลุงและมโนห์รา อันถือเป็นรูปแบบศิลปะที่เลอเลิศและได้รับความนิยม เสน่ห์มนต์ขลังของทั้งสองศิลปะตามแบบฉบับดั้งเดิมนั้น เป็นที่ประจักษ์แจ้งต่อชาวใต้ผู้สูงวัย และเป็นเครื่องสะท้อนภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมพหุติท้องถิ่นของคนได้อย่างแท้จริง (บัญชา เกลิมชัยกิจ, 2543, น. 248)

“หนังตะลุง” เป็นสื่อพื้นบ้านของภาคใต้ ซึ่งบ่งบอกถึงความเป็นท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน ด้วยเพราะเอกลักษณ์ในการใช้ภาษาใต้ ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้กันในพื้นที่เป็นแกนหลักในการแสดง ในมุมมองของผู้ชมซึ่งเป็นประชาชนในท้องถิ่นต่างก็ยึดถือกันว่า หนังตะลุง คือส่วนหนึ่งของชีวิตโดยเฉพาะเทศกาลงานประเพณีรวมไปถึงงานบวช งานแต่งงาน และงานศพ หนังตะลุงจะเป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับการบรรจุจากเจ้าภาพให้เป็นหนึ่งในมหรสพเสมอและโดยมากจะเล่นกันทั้งคืนจนรุ่งเช้าหากผู้ชมยังไม่ลุกหนี (วิญญู บุญยงค์, 2548, น. 28)

ดังนั้นหนังตะลุงจึงเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นปกติของชีวิตมิใช่สิ่งที่กลายเป็นโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์เท่านั้น ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าตื่นเต้นทีเดียวในยุคที่ศิลปะพื้นบ้านกำลังสลายไปเป็นส่วนใหญ่ ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2525, น. 17) กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “ความเสื่อมสลายของศิลปะพื้นบ้าน” ว่าปัจจัยความเจริญก้าวหน้าด้านการคมนาคม การแพร่หลายของสื่อมวลชนและความนิยมทางวัฒนธรรมสมัยใหม่ ถือเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ในทุกวันนี้ แต่หากว่าบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกับสื่อพื้นบ้านปล่อยให้สื่อพื้นบ้านเป็นไปตามยถากรรมของตัวเองแล้วนั้น ความสูญสลายของสื่อพื้นบ้านบางประเภทที่ยังคงเหลืออยู่ อาทิ หนังตะลุง มโนห์รา ฯลฯ ก็อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต สำหรับกรณีของหนังตะลุงในภาคใต้นั้น ในเวลานี้ยังไม่ถึงขั้นสูญหาย แต่ทว่าระดับความนิยมของผู้ชมลดน้อยลงไปมากเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ชมในอดีต โดยเฉพาะกลุ่มผู้ชมวัยรุ่น

ซึ่งผู้ชมนั้นเป็นองค์ประกอบหนึ่งของกระบวนการสื่อสารที่มีความสำคัญไม่น้อยกว่าองค์ประกอบอื่นๆ

สำหรับภาพของผู้ชมหนังตะลุงในอดีตกล่าวได้ว่า เมื่อได้ยินเสียงดนตรีบรรเลง โดยทั่วไปมักพูดกันว่า “หนังลงโรง” ต่างก็งมมือลูกหลานรีบมุ่งไปสู่โรงหนัง เสียงปี่ ที่ดังมาเสมือนว่าเป็นเสียงเรียกแห่งชีวิตในยามค่ำคืนของ “คนใต้” เหมือนเป็นสิ่งคอยสะกิดใจว่าต้องไปยังหน้าโรงหนังตะลุงให้ได้ ดังที่ คณะนาง ช่างชุด (นายหนังคณะนางศิลป์) ต.บ่อตรุ อ.ระโนด จ.สงขลา กล่าวไว้ว่า “เรื่องหนังตะลุงมันฝังใจ คนชอบจะติดเหมือนติดการพนันเมื่อก่อนเด็กปักษ์ใต้ดูอยู่ 2 อย่างที่เป็นความบันเทิงยามค่ำคืน คือหนังตะลุง และโนรา” (บัญชา เฉิมชัยกิจ, 2543, น.123)

นอกจากนี้ก็เป็นที่กล่าวขานกันว่า สำหรับคนใต้แล้วนั้นไม่ว่าจะจากบ้านไปไกลสักเพียงใดหากได้ยินเสียงดนตรี เช่น เสียงปี่ กรับ โหม่ง จิ้ง ที่ขับขานไปพร้อมกับคำพูดสำเนียงใต้ของตัวตลก “อ้ายหนู๋นุ้ย” หรือ “อ้ายเท่ง”¹ ผู้ชม/ผู้ฟัง เป็นต้องสวมร่างที่มีจิตวิญญาณของความเป็นคนปักษ์ใต้ขึ้นมาทันที ทำให้ย้อนรำลึกถึงอดีต คิดถึงบรรพบุรุษ คิดถึงเพื่อนพ้อง ภาพแห่งความเป็นอดีตจะลอยขึ้นมากลางอากาศ ด้วย “จิตสำนึกรักบ้านเกิด” นั้นเอง ด้วยเพราะว่า ถ้อยคำจากบทพากย์ที่ใช้สั้นคั่นๆ และมีความใกล้ชิดกับผู้ฟังที่อาศัยในภาคใต้หรือคนที่จากบ้านมาหางไกลก็ตาม เพราะว่าต่างก็เคยถูกล้อมมาด้วยสำเนียงใต้จนเข้าเส้น ถึงแม้บางครั้งเปลือยนอกจะแปรสภาพเป็นอย่างอื่นไปบ้างแล้วก็ตามแต่ข้างในก็ยังคอยสะกิดถึงความเป็น “ลูกตอ ลูกเนียง หนังลุง โนรา” อยู่เสมอ²

สภาพปัญหาของสื่อหนังตะลุงในปัจจุบัน

หนังตะลุงในปัจจุบันดำรงอยู่ด้วยความแตกต่างจากในอดีตมาก ด้วยเพราะลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นพลวัตของสังคม ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสังเกตว่าหนังตะลุงที่เคยทำหน้าที่เป็น “สื่อ” สำคัญให้กับชุมชน อาทิเช่น หนังตะลุงเคยเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ หนังตะลุง

¹ หนังตะลุงแต่ละคณะจะนิยมนำเสนอตัวตลกหลายๆ ตัว แต่ตัวตลกที่หลายคณะนิยมนำมาเสนอ เป็นตัวตลกหลักๆ คือ หนู๋นุ้ยและเท่ง นอกจากนี้ก็ยังมีตัวตลกอื่นๆ เช่น สี่แก้ว ยอดทอง สหมอ ดิก เปี้ยก โถ ซึ่งหนังตะลุงบางคณะจะมีตัวตลกเด่นๆ ประจำคณะของตัวเอง

² ลูกตอ ลูกเนียง เป็นผักที่มีกลิ่นแรง ซึ่งนิยมนำประพานครบกับน้ำพริก ไตปลา และแกงส้มของคนปักษ์ใต้ ส่วนหนังลุงและโนรา ก็คือศิลปะการแสดงหนังตะลุงและโนราของชุมชนภาคใต้นั่นเอง

เคยเป็นเวทีแห่งความบันเทิง หรือแม้แต่เวทีแห่งการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมตลอดถึงการทำหน้าที่เป็นเวทีแห่งการพบปะสังสรรค์ที่สำคัญของสมาชิกในชุมชน แต่ปัจจุบันบทบาทหน้าที่ของหนังตะลุงได้ลดลง เนื่องจากปัญหาต่างๆ ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้

1. การเข้ามาแทนที่ของสื่อสมัยใหม่ เนื่องจากในยุคปัจจุบันสื่อสมัยใหม่ อย่างเช่น โทรศัพท์ โทรทัศน์ และอินเทอร์เน็ต เข้ามาอย่างเต็มที่และเป็นที่นิยมมากเพราะทำให้ผู้ชมเข้าถึงได้ง่ายและรวดเร็ว รวมทั้งสามารถลดข้อจำกัดด้านเวลา (Time) และสถานที่ (Space) ไปได้ ผู้ชมจึงมักเลือกให้ความสนใจในสื่อใหม่มากกว่าสื่อพื้นบ้าน ยกเว้นผู้ชมที่มีความชื่นชอบและห่วงแหนในสื่อหนังตะลุงอย่างแท้จริงเท่านั้นที่จะให้ความสนใจติดตามชมการแสดงหนังตะลุงอยู่ และกลุ่มที่กล่าวถึงนี้มักเป็นผู้อาวุโสในชุมชน สื่อพื้นบ้านจึงมักเป็น “สื่อชายขอบ” ของคนรุ่นใหม่ กล่าวคือหนังตะลุงซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านนั้น มีอำนาจต่อรองในทางสังคมน้อยกว่าสื่อสมัยใหม่สำหรับผู้ชมวัยรุ่น เนื่องจากว่าสื่อสมัยใหม่นำเสนอสิ่งที่น่าสนใจมากกว่าสื่อพื้นบ้าน เช่น การเพิ่มเทคนิคและสีสันต่างๆ ได้มากกว่าหนังตะลุง ผู้ชมรุ่นใหม่จึงให้ความสนใจและให้ความสนใจกับสื่อสมัยใหม่มากกว่า และกลายเป็นปัญหาที่สื่อพื้นบ้านต้องประสบอยู่ในปัจจุบัน

2. เกิดการกลายพันธุ์ของหนังตะลุง เป็นปัญหาที่ต่อเนื่องจากปัญหาการเข้ามาของสื่อใหม่ กล่าวคือ ทำให้นายหนังต้องปรับตัวด้านการแสดงและต้องสร้างความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจและศิลปะเพื่อความอยู่รอด เนื่องจากสภาพเดิมๆ ของหนังตะลุงที่มีข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ ไม่สามารถเรียกร้องกลุ่มผู้ชมได้ในระดับที่ต้องการ ดังนั้นหนังตะลุงจึงพยายามปรับเปลี่ยนรูปแบบของศิลปะการแสดง เช่น จากเดิมหนังตะลุงเคยแสดงสดตอนกลางคืน ก็ปรับให้เป็นการแสดงผ่านสื่อ เช่น มีการบันทึกเทป ซีดี หรือวีซีดี หรือถ่ายทอดทางโทรทัศน์ ที่ผู้ชมสามารถหาดูได้ทุกที่ทุกเวลาที่ต้องการ ตัวอย่างเช่น การนำเสนอหนังตะลุงผ่านสื่อมวลชน โดยนำเสนอเป็นส่วนเสริมในรายการข่าว เช่น รายการตะลุงปรุงข่าวของทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 5 (ส่วนกลาง) ที่ออกอากาศในช่วง 08.30 น. (2548) ซึ่งได้เลือกนำบางส่วน บางตอนของหนังตะลุงมาเสนอ เช่น เลือกเสนอเฉพาะบทเจรจาของตัวตลก แต่ไม่ได้นำเสนอชั้นตอนอื่นๆ ที่มีความสำคัญ ได้แก่ บทไหว้ครูซึ่งเป็นแก่นของหนังตะลุง ดังนั้น ศิลปะการแสดงหนังตะลุงและนายหนังถูกลดบทบาทลงไปมากเมื่อนำมาเสนอผ่านสื่อมวลชนทำให้บรรณารักษ์ หรือสุนทรียะที่หนังตะลุงเคยมี กลับแห้งผากไปจนสิ้น เนื่องจากว่ามีการตัดทอนแก่นที่สำคัญของหนังตะลุงออกไปดังที่กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้เนื่องจากสังคมชุมชนไม่เห็นความสำคัญทั้งๆ ที่การแสดงนี้เป็นการแสดงของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้น หนังตะลุงจึงต้องพยายามแสวงหาแนวทางต่างๆ เพื่อการอยู่รอดทั้งเพื่อให้มีรายได้ และรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนเพราะชุมชน

ท้องถิ่นคือชุมชนที่มีอัตลักษณ์ของตัวเอง การขาดสื่อพื้นบ้านคือการขาดเครื่องมือในการรักษาและดำรงอัตลักษณ์ของท้องถิ่น (เจียรชัย อิศรเดช, 2547, น. 39)

3. ทักษะของนายหนังต่อการปรับประยุกต์เนื้อหาให้ทันกับเหตุการณ์เพื่อรองรับกลุ่มผู้ชมวัยรุ่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ความสามารถในการปรับตัวของนายหนังต่อการนำเนื้อหาจากสื่ออื่นๆ เช่น สื่อมวลชน สื่อบุคคล มาประยุกต์กับบทหนังตะลุงเพื่อถ่ายทอดแก่ผู้ชมเพื่อให้ผู้ชมรู้สึกว่าได้รับประโยชน์ได้รับความรู้และทันเหตุการณ์จากการชม การฟังหนังตะลุงในท่ามกลางกระแสเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยและได้กลายเป็นตัวเลือกหนึ่งที่สำคัญของผู้รับสารในทุกวันนี้ ด้วยเทคโนโลยีที่เข้ามาทำให้การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของผู้รับสารเป็นไปอย่างง่ายดายและรวดเร็ว ถ้าหากศิลปินขาดทักษะด้านการปรับประยุกต์ในด้านเนื้อหาที่มีความทันสมัยเพื่อนำเสนอแก่กลุ่มผู้ชมแล้วนั้น หนังตะลุงก็คงไม่เป็นที่นิยมของผู้ชมโดยเฉพาะผู้ชมวัยรุ่น

4. ขาดการพัฒนาสื่อหนังตะลุง แนวคิดเรื่องการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการพัฒนานั้นมิใช่เป็นความคิดใหม่เสียทีเดียว เพราะนับตั้งแต่ปี 2521 ได้เริ่มมีงานวิจัยชิ้นแรกๆ ของกระทรวงสาธารณสุข เรื่องการทดลองใช้หนังตะลุงเพื่อการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการทำหมันชาย จ. ตรัง และนับตั้งแต่ปี 2520 มาจนถึงปี 2540 (รวมแล้ว 20 ปี) ก็มีงานศึกษาในประเด็นการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการพัฒนาต่อเนื่องมาจำนวน 15 ชิ้น ผลงานวิจัยทุกชิ้นยืนยันว่าสื่อพื้นบ้านนั้นนับว่าเป็นที่ที่วางใจได้อย่างมากของการพัฒนา เพราะถ้ามีการนำมาใช้ครั้งใดไม่ว่าจะเป็นประเด็นใดในเชิงสังคม ก็มักจะได้ผลตามเป้าหมายที่วางไว้ทุกครั้ง นับตั้งแต่การคุมกำเนิด การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ยาเสพติด สิ่งแวดล้อม ฯลฯ (กาญจนา แก้วเทพ, 2548, น. 96) แต่ปัญหาก็มีอยู่ว่าสื่อพื้นบ้านมีแต่จะถูกใช้เพื่อการพัฒนา แต่ทว่าตัวสื่อเองกลับไม่ได้รับการเยียวยา ไม่ได้รับ “ยาบำรุง” ทำให้สื่อพื้นบ้านหลายๆ ชนิดดูจะอ่อนแอและหมดแรงลงไปทุกที เพราะจากงานค้นคว้าวิจัยทางด้านการสื่อสารจะสนใจสื่อพื้นบ้านในมิติของการนำสื่อไปใช้ในการพัฒนาแต่ขาดการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาสื่อบ้าน ในทางกลับกันงานวิจัยด้านอื่นๆ เช่น ด้านคติชนวิทยา ก็จะมุ่งเน้นด้านการอนุรักษ์ ให้ความสำคัญเป็นศิลปะที่นับวันจะเข้ากรูไม่มีการนำไปใช้แล้วก็ร่อนไปตามกาลเวลา ดังนั้นหากปล่อยให้หนังตะลุงเดินไปตามยถากรรมของตัวเองอนาคตของหนังตะลุงคงขาดวันจากสังคมคนได้ไปได้

ท่ามกลางปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นยังมีอีกปัญหาหนึ่ง ซึ่งไม่เพียงแต่ผู้วิจัยจะให้ความสนใจเป็นพิเศษ แต่ทว่ายังมีความสำคัญมากต่อการดำรงอยู่และความเปลี่ยนแปลงของหนังตะลุง ก็คือ การขาดกลุ่มผู้ชมหนังตะลุง ซึ่งผู้วิจัยจะอธิบายในหัวข้อถัดไป

หนังสือเกี่ยวกับปัญหาการสืบทอดผู้ชมร่วมสมัย

หากจะกล่าวในภาพรวมทั้งมุมมองของคนในท้องถิ่นภาคใต้และคนภาคอื่นๆ เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสื่อพื้นบ้านกับผู้ชม/ผู้ฟังแล้วนั้น คงมีน้อยคนนักที่จะคิดถึงหน้าตาของวัยรุ่น หรือเด็กๆ นั่งคอยชมหนังตะลุง แต่จะคิดถึงแต่ผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้น ดังนั้น ปริมาณคนดูก็จะมีจำนวนน้อยตามกันไปตามสัดส่วนประชากรที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งวัยรุ่นจะมีมากกว่าผู้สูงอายุ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นปัญหาให้สื่อพื้นบ้านหลายประเภทต้องล้มหายตายจากเราไป จนไม่สามารถทำให้คนรุ่นใหม่ได้สัมผัสกับการแสดงพื้นบ้านและไม่ได้เข้าถึงอรรถรสที่แท้จริงของการแสดง

กาญจนา แก้วเทพ (2548) ได้กล่าวถึงความสำคัญของผู้ชมที่มีต่อสื่อพื้นบ้านไว้ว่า อันที่จริงในเรื่องการสืบทอดสื่อพื้นบ้านนั้น ตามปกติเรามักจะสนใจแต่การสืบทอดฝ่ายผู้ส่งสาร คือฝ่ายศิลปิน แต่ทว่าตามหลักการทางด้านการสื่อสารการสืบทอดผู้รับสารคือผู้ดู ผู้ชมนั้นเป็น “ปัญหาคอขาดบาดตาย” มากเสียยิ่งกว่า นอกจากนี้จากการศึกษาและสำรวจข้อมูลในขั้นต้น ด้วยการสังเกตการแสดงสดหนังตะลุงของผู้วิจัยพบว่าปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นในเชิงปริมาณหน้าโรงหนังตะลุงในจังหวัดสงขลาในปัจจุบันนั้นก็คือ “ผู้ชมวัยรุ่น” ที่มีจำนวนน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้สูงอายุและเด็กๆ ที่นั่งชมในบริเวณเดียวกัน

ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้สามารถบอกถึงทิศทางของหนังตะลุงได้ในระดับหนึ่งว่า อาจเกิดความไม่มั่นคงในอนาคต เนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยที่มีศักยภาพต่อการสืบทอดวัฒนธรรม และเป็นวัยที่มีความพร้อมในหลายๆ ด้าน อาทิ ความพร้อมด้านกายภาพ ความพร้อมด้านความรู้และการจดจำดีกว่าวัยอื่นๆ รวมทั้งวัยรุ่นนั้นถือเป็นกลุ่มใหญ่ของสังคม เพราะในการสืบทอดวัฒนธรรมการชมหนังตะลุงนั้น กลุ่มผู้ชมเองก็จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในขั้นต้นก่อนจึงจะเกิดความสนใจในสื่อพื้นบ้านได้

กลุ่มผู้ชมที่อยู่รอบนอกสุดของสื่อพื้นบ้าน คือกลุ่มเด็กและวัยรุ่นหนุ่มสาว (ซึ่งเป็นอนาคตของสื่อพื้นบ้าน) เป็นกลุ่มที่สามารถจะ “หลุดจากวงโคจร” ของสื่อพื้นบ้านได้ง่ายที่สุด เหตุปัจจัยหลักนั้นไม่ใช่ว่า “ศรศิลป์ไม่กินกัน” กล่าวคือไม่ใช่เด็กสมัยใหม่จะไม่ชอบสื่อพื้นบ้าน หรือฝ่ายสื่อพื้นบ้านไม่รู้จักปรับตัวให้เข้ากับเด็กรุ่นใหม่ แต่เป็นเพราะขาดโอกาสและช่องทางที่จะได้พบปะ ทำความรู้จัก เมื่อเริ่มต้นจากไม่รู้จักกันเสียแล้วเรื่องจะให้รักกันคงไม่ต้องพูดถึง (กาญจนา แก้วเทพ, 2548, น. 96)

จากการศึกษาข้อมูลขั้นต้นด้วยการสังเกตการณ์แสดงสดหนังตะลุงในงานบุญได้แก่ งานบวช ผู้วิจัยพบว่า การสร้างช่องทางใหม่ๆ ของหนังตะลุงสู่กลุ่มวัยรุ่น น่าจะเป็นวิธีการที่

จะดึงดูดผู้ชมวัยรุ่นให้หันมาสนใจหนังตะลุงได้ เช่น การรับหนังตะลุงมาแสดงในงานบวชซึ่ง “เจ้านาค” โดยส่วนใหญ่มักเป็นวัยรุ่น ดังนั้นจะมีบรรดาเพื่อนๆ ที่อยู่เฝ้าด้วยตัวกันมาร่วมงานด้วย จึงน่าจะเป็นช่องทางหนึ่งที่จะทำให้คนหนุ่มสาวได้รู้จักกับหนังตะลุง ถึงแม้จะไม่สามารถสร้างความหวงแหน ความชื่นชมและดื่มด่ำในสุนทรียะแห่งศิลปะ (Art Appreciation) ขึ้นมาทันทีก็ตาม แต่ก็สามารถพัฒนากันได้ในขั้นต่อไป ซึ่งก็คือเป็นการปูทางให้เกิดการสืบทอดวัฒนธรรมการชมหนังตะลุงแบบค่อยเป็นค่อยไป จากกลุ่มผู้ชมเพื่อให้มีหนังตะลุงคงอยู่กับสังคมชนบทภาคใต้ที่ได้นำหน้าในการเป็นเครื่องมือในการสื่อสารและการถ่ายทอดวัฒนธรรมของชุมชนต่อไป

ดังนั้นสำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำแบบจำลองของการสื่อสาร S-M-C-R มาเป็นกรอบในการศึกษา เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการเสริมสร้างวัฒนธรรมการชมหนังตะลุงเพื่อการสืบทอดหนังตะลุง โดยผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษาองค์ประกอบด้านผู้รับสาร (Receiver-R) ที่เป็นวัยรุ่น เนื่องจากในกระบวนการสื่อสารถือว่า ผู้รับสาร คือเป้าหมายของการสื่อสารแต่ละครั้ง การสื่อสารในแต่ละครั้งอาจวัดผลสัมฤทธิ์ได้จากผู้รับสาร จึงนับได้ว่าองค์ประกอบส่วนนี้แม้จะไม่ใช่อะไรเดียวของกระบวนการสื่อสาร แต่ก็เป็นส่วนที่ทำให้กระบวนการสื่อสารครบถ้วนสมบูรณ์อย่างขาดมิได้ และมีส่วนทำให้การสื่อสารเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพไม่น้อยไปกว่าองค์ประกอบอื่นๆ (ยุบล เบญจรงค์กิจ, 2534, น. 25)

ทั้งนี้จากการศึกษาที่ผ่านมาไม่ว่าจะเป็นศาสตร์ทางด้านการสื่อสารหรือศาสตร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารหนังตะลุงก็ยังไม่ให้ความสำคัญกับการสืบทอดผู้ชม ดังนั้นในการศึกษานี้จึงเลือกศึกษาแนวทางการส่งเสริมหนังตะลุงเพื่อสร้างผู้ชมวัยรุ่น เนื่องจากกลุ่มวัยรุ่นเป็นอนาคตที่สำคัญของหนังตะลุง ผู้วิจัยจึงมีความตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับหนังตะลุงในฐานะสื่อพื้นบ้านของภาคใต้ประเภทหนึ่ง ด้วยเหตุที่ว่าหนังตะลุงนั้นมีความสำคัญทั้งในกระบวนการสื่อสารและวัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนหากขาดการผลิตซ้ำ (Reproduction) ซึ่งการรับชมหนังตะลุงแล้ววัฒนธรรมดังกล่าวนี้จะอยู่อย่างยั่งยืนได้อย่างไร

ปัญหานำวิจัย

แนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมการชมหนังตะลุงของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดสงขลา ควรเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานภาพของหนังตะลุง และการรับชมหนังตะลุงของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดสงขลาในอดีตและปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยภายใน/ภายนอก ที่ส่งผลต่อการขาดความนิยมหนังตะลุงของกลุ่มวัยรุ่น
3. เพื่อศึกษาถึงแนวทางการส่งเสริมวัฒนธรรมการชมหนังตะลุงของกลุ่มวัยรุ่นในจังหวัดสงขลา

ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกศึกษา สื่อพื้นบ้านหนังตะลุงในจังหวัดสงขลา เนื่องจากจังหวัดสงขลาเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นการต่อสู้ดิ้นรนของนายหนังกับโลกสมัยใหม่ ประกอบกับมีสถาบันที่สนับสนุนการศึกษาด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านหลายแห่ง โดยระยะเวลาในการเก็บข้อมูล 5 เดือน คือ เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม 2548 - มีนาคม 2549

นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

หนังตะลุง หมายถึง สื่อพื้นบ้านประจำภาคใต้ประเภทหนึ่ง โดยหนังตะลุงมีองค์ประกอบที่สำคัญดังต่อไปนี้

นายหนัง (Sender-S) หมายถึง บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงแต่ละครั้ง เป็นหัวหน้าคณะในการแสดงแต่ละคำคืน เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการเชิดหนัง ขับกลอน และควบคุมการแสดง โดยจะมีลูกคู่เป็นผู้ช่วยและเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการแสดง โดยอาจจะทำหน้าที่เล่นดนตรี ยกแผงหนัง เตรียมและส่งตัวหนังให้กับนายหนังในขณะที่นายหนังกำลังแสดงหนังตะลุง

เนื้อหาในการแสดง (Message-M) หมายถึง เนื้อเรื่องที่หนังตะลุงแสดงในแต่ละครั้งจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชน มักเป็นเรื่องที่มีความใกล้ชิดตัวกับผู้ชม โดยจะมีทั้งบทกลอน บทขับร้อง การเชิดตัวหนังและเสียงดนตรี ซึ่งมีเสียงบรรเลงของเครื่องดนตรีประกอบในแต่ละฉาก ทั้งเครื่องดนตรีที่มีลักษณะดั้งเดิม (เครื่องห้า) ประกอบด้วย กลอง ทับ โหม่ง ปี่ และฉิ่ง รวมตลอดถึงเครื่องดนตรีสากลมาผสมผสาน อาทิ กีตาร์ คีย์บอร์ด ออร์แกน

ช่องทางการแสดง (Channel-C) หมายถึง วาระ และโอกาสในการแสดงหนังตะลุง โดยที่ในอดีตนั้นหนังตะลุงนิยมแสดงสด ซึ่งเป็นการแสดงในตอนกลางคืน ในงานเทศกาลต่างๆ เช่น งานวัด งานประเพณี งานบุญ แต่ในปัจจุบันมีการเพิ่มช่องทางใหม่ๆ ให้กับหนังตะลุง เช่น การถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชน การบันทึกเทป ซีดี หรือวีซีดี เป็นต้น

ผู้รับสาร (Receiver-R) หมายถึง ผู้ชมหรือผู้ฟังหนังตะลุง ทั้งจากการแสดงสดและการแสดงผ่านสื่อประเภทอื่น โดยกลุ่มผู้ชมที่ชมหนังตะลุงจากการแสดงสดนั้นสามารถแสดงปฏิกิริยาได้ตอบกับนายหนังได้ในทันที

สื่อพื้นบ้าน หมายถึง สื่อที่อยู่คู่กับสังคมชนบทโดยมีบทบาทและหน้าที่สำคัญกับสมาชิกในชุมชนมากทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมถึงตลอดถึงบทบาทหน้าที่สำคัญในด้านอื่นๆ อาทิ การให้ความบันเทิง การวิพากษ์วิจารณ์การเมือง เป็นช่องทางระบายสัญชาตญาณของมนุษย์ด้านเพศ และความก้าวร้าว เป็นต้น

ผู้ชมวัยรุ่น หมายถึง กลุ่มผู้ชมที่มีอายุตั้งแต่ 19-25 ปี ซึ่งถือว่ามีความสำคัญต่อการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน เพราะเป็นอนาคตของหนังตะลุงเนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีผลต่อการเผยแพร่และการค้าหนังตะลุงในอนาคต

ผู้ที่เกี่ยวข้อง (Stakeholders) หมายถึง บุคคลที่เป็นตัวแทนในการแสดงความคิดเห็นแสดงทัศนะเพื่อการแสวงหาแนวทางในการส่งเสริมหนังตะลุงสำหรับกลุ่มผู้ชมวัยรุ่น ซึ่งประกอบด้วย นักวิชาการ ศิลปิน ผู้ชมอาวุโส และกลุ่มวัยรุ่น

กลุ่มผู้นำความคิด หมายถึง กลุ่มที่มีลักษณะพิเศษในการชักนำให้กลุ่มวัยรุ่นได้มีโอกาสเข้ามาเรียนรู้ รับรู้ เกี่ยวกับหนังตะลุง จนทำให้วัยรุ่นเกิดความรู้ ความชื่นชอบและผูกพันกับหนังตะลุงจนสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นผู้ชม (Receiver-R) หรือเป็นศิลปิน (Sender-S) หนังตะลุงได้

การปรับตัวของหนังตะลุง หมายถึง การปรับเปลี่ยนลักษณะของหนังตะลุงไปสู่รูปแบบใหม่เพื่อการดำรงอยู่และการสืบทอดของหนังตะลุง เช่น การขยายช่องทางของหนังตะลุงให้กลุ่มวัยรุ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมทั้งในฐานะผู้ชม และการร่วมกระบวนการผลิตอื่นๆ ของหนังตะลุง

การส่งเสริมวัฒนธรรมการชมหนังตะลุง หมายถึง การทำให้หนังตะลุงดำรงอยู่ในชุมชนและสังคมภาคใต้โดยมีการสานต่อในกระบวนการผลิตวัฒนธรรมหนังตะลุง เช่น การส่งเสริมการสื่อสารไปยังกลุ่มผู้ชมวัยรุ่นเพื่อให้วัยรุ่นได้มีโอกาสได้เข้าไปสัมผัสกับหนังตะลุงแล้วพัฒนาการไปสู่การเป็นผู้ชมหนังตะลุงในขั้นต่อไปได้

สถานภาพของหนังตะลุง หมายถึง การแสดงบทบาทและหน้าที่ของหนังตะลุงต่อชุมชนและสังคม รวมถึงตลอดถึงความตระหนักของสมาชิกในชุมชนที่มีต่อหนังตะลุง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการศึกษา

1. ทำให้องค์กรที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมการแสดง สื่อพื้นบ้าน "หนังตะลุง" สามารถทราบแนวทางในการพัฒนาสื่อพื้นบ้านได้ และหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาสื่อพื้นบ้านให้มากขึ้น ไม่เพียงแต่ให้มีอยู่คู่สังคมไทยเท่านั้น แต่ต้องให้มีมากและมีศักยภาพยิ่งขึ้น
2. ก่อให้เกิดการสนับสนุนและการผลักดันให้เกิดความนิยมในการชมหนังตะลุงกับผู้ชมหลายๆ กลุ่ม โดยสามารถหาวิธีการที่เหมาะสมในการก่อให้เกิดกลุ่มผู้ชมวัยรุ่น และทำให้ผู้ชมวัยรุ่นได้ตระหนัก เห็นความสำคัญและห่วงแหนในสื่อพื้นบ้านมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อการสร้างกลุ่มผู้ชมให้กับหนังตะลุงเพื่อส่งผลต่อการดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้านต่อไป
3. ทำให้ศิลปินหนังตะลุงมีความเชื่อมั่นได้ว่า การแสดงผลงานของตนเองนั้นยังคงมีคุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรมควรอยู่คู่กับสังคมชนบทภาคใต้ต่อไป และมีกำลังใจในการผลิตผลงานให้ผู้ชมได้รับความบันเทิงอย่างต่อเนื่อง

ข้อจำกัดของการวิจัย

1. เนื่องจากช่วงเวลาในการเก็บข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นช่วงที่พื้นที่ในการเก็บข้อมูล คือ จังหวัดสงขลาได้ประสบกับปัญหาน้ำท่วมครั้งใหญ่ช่วงเดือนธันวาคม 2548 - มกราคม 2549 จึงทำให้เป็นอุปสรรคในการเก็บข้อมูลทั้งด้านการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ภาคสนาม
2. เนื่องจากหนังตะลุงมักแสดงในตอนกลางคืน ดังนั้นในบางครั้งจึงมักเกิดอุปสรรคในการศึกษาในครั้งนี้บ้าง เช่น เกิดอุปสรรคเกี่ยวกับการบันทึกภาพจากการสังเกตการณ์ เช่น การจัดให้โรงหนังตะลุงอยู่ในที่ที่มีแสงสว่างน้อยทำให้ภาพที่บันทึกนั้นไม่ชัดเจน